

ВЕЛЛО ВЯЯРТНАУ²²⁵

Товч утга: Эстонийн буддын шашны нинмава нийгэмлэгийн тэргүүн, “Buddhism&Nordland”, “Buddhism& Australia” Олон улсын бага хурлын санаачлагч ба гол зохион байгуулагч Карл Тениссон, Барон Унгерн, Агваан Доржиев, Жа лам Дамбийжанцан, Фридрих Люстиг зэрэг зүтгэлтний намтар, үйл ажиллагааны талаарх Монголын түүх ба буддын шашны түүхэнд холбогдох зарим мэдээ баримтын талаар өгүүлсэн болно.

(“Эстонийн буддын шашны эцэг Карл Тениссон” илтгэлийн хэсэг)

Агваан Доржиев, Жа лам Дамбийжанцан, Унгерн фон Штернберг, Карл Тениссон нар нь адил үзэл санаатай байсан ба түүнийгээ амьдралд хэрэгжүүлэхийн төлөө зүтгэж байжээ. Тэд буддын шашны теократ засаглал тогтоох мистик зорилгоо хэрэгжүүлэх гэсэн нь хэр бүтэмжтэй болсон, тэр зорилгодоо хэр ойртсоныг нь хожмын түүх харуулна. К.Тениссон нь большевикүүдээс зугтан Эстонид ирсэн ба хожим нь Ази орж, тэндээ амьдралынхаа үлдсэн хэсгийг өнгөрөөжээ. Агваан Доржиев, Жа лам Дамбийжанцан, Роман Унгерн фон Штернберг нарыг комиссарууд хороосон ба Зөвлөлтийн түүхчид зохиол бүтээлдээ уландаа гишгэж орхисон.

Харин одоо тэр үед хэн, хаана, хэнтэй байсан талаарх дүр зургийг гаргах он цагийн дарааллыг харуулъя.

Барон Роман Унгерн фон Штернберг нь 1885 оны 12-р сарын 29-нд Австрийн Гразад төржээ. Унгерний гэр бүл 1987 онд Эстони рүү шилжин суурьшиж барон нь өөрийн хойд эцэг Оскар фон Хойнингген-Хүенс- ийн гар дээр өсжээ. Идэр насандаа Эстонийн нийслэл Таллин хотын Александрын Гимназид суралцаж байсан ба тэр сургууль нь өнөөгийн Таллины Их сургууль ажээ. Таллины Их сургууль коммунистуудын эсрэг ба буддын шашны төлөө тэмцэж байсан барон Унгерн хэмээх өөрийн үндэсний зүтгэлтэнтэй болж харагдаж байгаа юм.

1890 онд Унгерн Эстонид ирснээс гурван жилийн дараа Дамбийжанцан лам буюу Жа лам хоёр тэмээгээр Монголд ирж хожмоо Азийн шашны зүтгэлтэн ба насан эцэс хүртлээ нөхөрлөсөн Унгерний хамгийн дотны анд болжээ.

1892 онд К.Тениссон Санкт-Петербургийн Их сургуулийн Философийн факультетэд суралцаж, эцэгтэй нь олон жил нөхөрлөсөн Е.Е.Ухтомскийн байранд амьдарч байжээ. 1893 онд тэрээр буддизмийг судлахаар Санкт-Петербургээс Буриад руу анх удаагаа аялсан. 1897онд Санкт-Петербургэд 75 буддын шашинтан байна гэж бүртгэгдсэн байв.

1898 онд Доржиев анх удаагаа Санкт-Петербургэд очжээ. Тэрээр монгол, буриад болон төвдүүдийн хамт аялсан байна. Тэдгээр хүмүүсийн очсон нь Төвдийн элч төлөөлөгчид Оросын хаантай хоёр орны хооронд харилцаа тогтоох хэлэлцээр хийж эхэлсэн анхны удаа байлаа. Үнэн хэрэгтээ тэд бол Орос болон Европтой үзэл суртлын наймаа хийх гэж ирсэн буддын шашинтны төлөөлөгчид байсан юм. Эдгээр төлөөлөгчид хүрэлцэн ирсэн нь Будалагийн зүгээс анх удаа хайгуул туршуулын бүрэлдэхүүнээ явуулж Барууны христос шашинт соёлд буддын шашны сургаалийг танилцуулан нэвтрүүлэх боломжтой эсэх талаар судлах зорилготой байлаа.

1900 онд Вахиндра нь Камчатк, Буриад, Монгол болон Хятадын Бээжинд очив.

1903 оны 4-өөс 8-р сар хүртэл Камчаткад байж 9-р сарын 1-нд пароходоор Владивосток хүрэхээр аялсан байна. Үүний дараа Люстигийн нэрлэсэнчлэн Балтийн Дхарма Дхута нь Манжуур орж тэндээ Оросын офицертэй учирч амь насыг нь аварчээ. Люстигийн дурдсанаар тэр офицер нь сурвалжтан буюу брошюрд өгүүлснээр ханхүү Воронцов байсан ба Воронцов хожмоо Санкт-Петербургийн дацангийн үйл ажиллагаанд

²²⁵ Англи хэлнээс орчуулсан доктор, дэд профессор О.Чимэг

идэвхтэй оролцож байжээ. Карлисийн намтарт өгүүлсэнчлэн Карлис тэр үедээ Оросын цэргийн судлаач, газар зүйч Козловтой урт хугацааны харилцаатай байв.

К.Тениссон нь тухайн үеийн нэр нөлөөтэй олон том хүнийг биечлэн таньдаг байсан ба тэдний дотор засгийн газрын гишүүд, буддын шашны зүтгэлтнүүд байлаа.

1904 оны 2-р сарын 8 нд Роман Унгерн фон Штернберг Японы дайнд одов. Яг тэр үед Карл Тениссон Өргөөд ирж таарлаа. Мөн Жа лам Өргөөгийн ойр орчмоор аялж байсан ба хуучны нөхдүүдтэйгээ уулзаж учрахын хамт шинэ нөхдүүдтэй болж байв. Жа лам нь XIII Далай ламыг Дөпүн хийдэд суралцаж байх үеэсээ мэддэг байв. Харин одоо бол хожмоо Монгол болон Буриадад коммунистуудын эсрэг хамтдаа тэмцэх болсон, тэр хоёрын анх учрах үед хэдийнэ Цусан Барон гэж нэрлэгдээд байсан шинэ нөхөртэй болов.

1905 онд К.Тениссон Говийн ойролцоо цагаа өнгөрүүлж байв. Мөн Өргөөд цөөнгүй ирж байжээ. Карл Тениссон шинэ оныг Эрдэнэзуу хийдэд өнгөрүүлсэн ба тэнд Доржиев болон Жа ламтай учирсан байна. Тэд буддист шашны сүм хийдийг хэрхэн шинэчлэх тухай, буддист шашныг Өрнөдөд хэрхэн зааж номлох тухай, Санкт-Петербургэд буддист шашны сүм байгуулах боломжтой эсэх тухай ярилцав. Мөн түүнчлэн сүм хийдэд нэвтрүүлбэл зохистой буддын шашны сургууль боловсролын шинэчлэлийн тухай болон ерөөс буддын шашны ирээдүйн тухай ярилцжээ.

1906 онд Эрдэнэзууд 3000 гаруй лам хувраг байсан ба тэдний ихэнх нь гэрт амьдардаг байв.

Өргөөд хөл нүцгэн бодьсатва маань Монголын буддын шашны тэргүүн байсан Жавзандамба хутагтын өргөөнд зочилсон байна. Монголчуудын далай Тениссоны хамт нэг ширээнд морилсон нь Жавзандамба хутагт үүнд ихээхэн сонирхолтой бөгөөд хэрэгцээтэй байсныг харуулна.

Балтийн бодьсатва нь Монголын ба Буриад, Халимагийн дээгүүр суудалтай олон ивээн тэтгэгчтэй байлаа. Доржиевийн нэр Астраханиас Лхас хүртэлх ямар ч хаалгыг нээж энэ нь Карлын аяллуудад ихээхэн тус болж байв.

Өргөөгөөс Карл нь Алтай, Саянаар аялж замд нь буй сүм дуган, ариун дагшин газар бүрээр орж байв. Гэхдээ тэдгээр газраар явахдаа Тениссон юу хийж, хэнтэй юу ярилцаж байсан талаар Люстиг дурдаагүй байна.

1907 онд Балтийн Дхарма Дхута нь Тувагаас Оренбург хүрэхээр яаран одож тэнд 3-р сард ирэв. Тэр үед Дхарма Дхута нь Оросын үнэн алдрын шашны ёсоор Христийн дахин амилсны баярыг (оросоор пасха буюу монголчуудын хэлж заншсанаар улаан өндөгний баяр) тэмдэглэж байсан нутгийн ард түмэнд бурханы шашны талаар курс лекц уншив. Люстигийн бичсэнээр бодьсатва Карлисийг сонсохоор олон хүн хүрэлцэн ирсэн ба асар олон асуулт тавьж Сиддхартагийн сургаалийг идэвхийлэн сонирхож байв.

Карл маань Оренбургээс Ижил мөрний ойролцоо байх Самара хот руу аялж нутгийн ард түмний сонирхолыг Буддагийн сургаал руу татахыг оролдож байв. Гэвч Люстигийн өгүүлснээр эдгээр хүмүүс нирваанд хүрэх сонирхол огт үгүй, харин ч хорвоогийн амьдралаар амьдрах сонирхолтой байсан учраас тэдгээр оролдлогууд нь ямар ч үр дүн авчирсангүй. Урам нь хугарсан Тениссон аяллаа үргэлжлүүлж Саратов руу очихоор гарав. Цаг тооны бичигт өгүүлснээр Саратовын Их сургуулийн оюутнууд Энэтхэгийн ханхүү, түүний сургаал номлол ба Төвдийн Далай ламд сонирхол нь татагдаж Саратовын Их сургуульд суралцаж байсан зургаан оюутан үнэхээрийн цагаан хоолтон болж тэр хотод цагаан хоолтонд зориулагдсан зоогийн газар хүртэл нээгдэж тэд тэнд хооллохоор очдог байжээ.

Саратовоос Тениссон Астрахань руу аялж аяллын алхам бүрд нь Халимагийн сүм дуган, хийд тэргүүтэн тааралдаж байсан ба тэрээр дахиад буддын шашинтны дунд байх болсон төдийгүй нутгийн тэргүүн лам түүнийг сэтгэлчлэн угтан авчээ. Тэрхүү лам нь Агваан Лувсан Доржиевтай адил үзэл санаатай болж таараад Санкт-Петербург дахь сүм байгуулахад зориулан халимагуудаас мөнгө хандив цуглуулжээ. Тийнхүү Вахиндра маань

Оросыг ямар ч үнэ цэнээр хамаагүй буддын шашинд илүү ойр болгохыг хичээж байсан хүмүүсийн дунд дахин байж таарсан нь тэр ажээ.

Тениссон нь Эрдэнэзуу руу аялж Жа лам, Унгерн болон Агваан Доржиевтэй уулзсан нь ямар нэгэн даалгавар буюу зорилготой байсан мэт харагддаг. К.Тениссон нь Орос, Ази даяар аялж аяллынхаа хугацаанд Агваан Доржиев, Жа лам болон Роман Унгерн фон Штернбергтэй уулзах нь олон тохиолдсон аж. Санкт-Петербургэд Ухтомскийн гэр бүлийн байранд амьдарч байх үедээ Карл нь Доржиевтэй нэг бус удаа уулзаж учирч байжээ. Унгерн болон Тундутов нар мөн тэр айлд олон очдог байв. Карлисийн Халимагт ирээд ганц хоёр хонож байтал тэнд Доржиев иржээ.

Люстиг тэдний тэр үеийн ярианы талаар зарим зүйлийг өгүүлсэн байх нь:

Далай ламын элч тэрээр идэр залуу буддын шашинтан хуврагийн санаа сэтгэл ямар байгааг ойлгож аядуу нөхөрсөг дуугаар өгүүлэх нь:

“Эрхэм Вахиндра, чиний түүхийг би сайн мэднэ. Саявтар би Трансбайкалид очоод ирсэн. Тэгэхэд лам нар өөрийн чинь тухай их ярьж байлаа. Жавзандамба хутагт захидалдаа өөрийн чинь тухай зөндөө өгүүлсэн...” г.м.

Энэ хэсэгтээ Люстиг нь Доржиевын тухай тэрээр Санкт-Петербургэд сүм байгуулах төлөвлөгөө байгаа тухай болон үүнтэй холбоотой ямар бэрхшээл учирч байгаа талаар К.Тениссонд ярьсныг дурджээ.

Дараагаар нь Жавзандамба хутагт Доржиевт өөрт нь К.Тениссоны Монголд хийсэн аялал зэргийн тухай бичсэнийг өгүүлсэн хэсэг байна. Жавзандамба хутагт нь Карл Монголд байхдаа юу хийж яваа талаар өгүүлж олон удаа захидал бичжээ. Халимагийн Малодербетский улсад болсон мөнөөх ярилцлагадаа Агваан Лувсан Карлын явуулж буй үйл ажиллагаанд талархлаа илэрхийлсэн нь Төвдийн талаарх үйл ажиллагааг нь оролцуулж хэлсэн утгатай байлаа. Ингэхдээ Будалагийн зүгээс юу хийж буйд нь нааштай хандаж байгааг дурьдахдаа хүнтэй харьцах чадварыг нь онцлон тэмдэглэсэн байна.

1908 онд Унгерн фон Штернберг Санкт-Петербург дэх Павелын цэргийн сургуулийг төгсчээ. 1909 онд К.Тениссон орос хэлээр “Хүн хэрхэн үхэлгүй болох тухай сургаал” гэсэн анхны номоо Рига-д Г.Будбергийн хэвлэлийн газарт хэвлүүлжээ. 1910 онд Санкт-Петербургэд 184 буддын шашинтан бүртгэгдээд байсны 163 нь эрэгтэй, 21 нь эмэгтэй байв. 1910 онд Унгерн фон Штернберг Чита-д саатав.

1911онд Унгерн фон Штернберг Трансбайкалиас Таллин руу хамаатан садантайгаа уулзах гэж орсон ба Эстонид гурван сар болов.

1912 оны 4-р сарын 26-нд (шинэ хуанлигаар) Эстонийн буддын шашны түүхэн дэх хоёрдох буддын шашинтан болох Волдемар Фридрих Люстиг төрсөн байна.

1912 онд Тениссон Тарту-д саатаж буддын шашны сэдэвт шүлгүүдээ нийтлүүлж, мөн тэр номондоо Пан-Монголизмийн (нармай Монгол, даяар Монгол-О.Ч.) үзэл санаагаар өдөөгдсөн Пан-Балтоонийн үзэл санаагаа дэлгэн нийтийн хүртээл болгожээ.

1912 оны 8-р сард Роман Унгерн фон Штернберг бие даан мориор Дауриас гаран зэрлэг тайгаар дамжаад Монгол руу орох алдартай аяллаа хийсэн нь Жа лам ба түүний цэргийн хүчинтэй Ховдын цайзан дор нэгдэн нийлэх зорилготой байв.

Барон нь Амур дахь косак (Cossacks- хасаг цэрэг гэгддэг байх-О.Ч.) цэргийн ангиасаа чөлөөндөө гарах өргөдөл өгсөн нь тэрээр Жа ламтай нэгдэж тэмцэх зорилготой байсных. Бас нэг өргөдөл гаргасан нь тэрээр буддын шашинтан ба шашин, төрийг хослон барьсан тэдний өөрийн төр улсыг байгуулахын тулд Монголын армид алба хаших хүсэлтэй байгаагаа мэдэгдсэн агуулгатай байжээ.

Унгерний хувьд ингэх шалтгаан мундахгүй их байжээ. Учир нь тэрээр өмнө нь Жа ламтай уулзаж учирсан ба нэг нэгийгээ нэгэнт сайн мэдэх болоод байжээ. Мөн тэр хоёр үзэл санаа ба шашин нэгтэй байлаа. Жа ламтай уулзаж учрахаас хавьгүй өмнө барон Унгерн Монгол судлалаа эхэлсэн бөгөөд Бурдуков өдрийн тэмдэглэлдээ бароны талаар тэрээр өдөр бүр Монгол үгсийн утга, дуудлагыг асууж, түүнийгээ дэвтэртээ хичээнгүйлэн бичиж авдаг байсныг нь дурьдсан байдаг. Тэр цагт Өргөө дахь Оросын консулын газар

алба хашиж байсан Колонел Казаков Унгернийг Оросын эзэнт гүрний албыг орхихыг хориглож түүнийг Трансбайкал дахь хуучин цэргийн анги руу нь явуулжээ. Жа лам нь Монголын баруун хэсгийг эзэлж, тэндээ шинэ жижиг улс байгуулахаар төлөвлөж байв. Тэр нь ирээдүйд байгуулагдах Чингис хааны эзэнт гүрний хил хязгаарын хүрээг багтаасан буддын шашинт аугаа их улсын үндэс суурь болох зорилготой байлаа.

1913 оны эхэнд Унгерн фон Штернберг Романовынхны гэр бүлийн ойд оролцохоор Санкт-Петербург орж дараа нь хамаатан садныхаа хамт амралтаа өнгөрүүлэхээр Эстони руу аялав.

1914 онд Карл Тениссон армид дуудагдаж, Кавказын дөрөвдүгээр ангид алба хааж Зүүн Орос дахь тулалдаануудад оролцов.

1914 оны 5-р сарын 2-нд II Николай хаан Санкт-Петербургийн сүмийн ажилтны орон тоог анх 9 хүн байхаар баталж, тэдний тав нь гэлэн сахилтай байх ёстой байжээ. Хэдийгээр Агваан Лувсан орон тооны ажилтны дотор илүү олон лам хуврагийг оруулахыг хүсэж байсан боловч тэр бол хааны шийдвэр байлаа.

Тэр үеэс авахуулаад К.Тениссон албан ёсоор Санкт-Петербургийн сүмийн орон тоонд орсон ба армид бурханы шашны санваартны хувьд алба хашиж халимаг, буриад, тува зэрэг цэргүүдийг халамжилж байв. Сүм баригдаж эхлэх үеэс Доржиев Вахиндра-г албан ёсоор сүмтэй холбоотой болгоход анхаарч байсан мэт харагддаг.

Санкт-Петербургийн сүмийн түүхийг судалсан Александр Андреев өөрийн судалгаандаа К.Тениссон 1920 онд хувьсгалт Петроградад Буриадаас ирж сүмийг большевикууд тонон дээрэмдсэнийг хараад сүмийн барилга байгууламж, сан хөмрөгийг хариуцаж байсан академик Щербатскойтой уулзсан тухай өгүүлсэн байдаг.

Карлын өөрийн нь хувьд тэрээр Санкт-Петербургийн сүмийн тухайд улайран зүтгэгч байлаа. Тэрээр насан туршдаа удаан хугацаанд сүмийн лам байсан ба хэсэг зуур Санкт-Петербургийн сүмийн тэргүүн байсныгаа нотлох бичиг баримтыг нандигнан биедээ авч явдаг байлаа.

Валмар Адамс К.Тениссоны тухай тэрээр эдгээр бичиг баримтаа орос, монгол, төвд сонин сэтгүүлийн хамт Ригад-д нутгийн дорно дахиныг судлаачдад хэрхэн үзүүлж байсан тухай өгүүлсэн байдаг. Карлын Рига-д байгуулсан сүмийн нэг хана сонин сэтгүүлийн өгүүлэл, зургаар дүүрсэн байх ба тэрээр тэдгээрийг нутгийн теософичдод бахархалтайгаар танилцуулж байжээ. Тэр үедээ теософич байсан ба К.Тениссоны зохион байгуулсан хурал номын үйл ажиллагаанд оролцож байсан Эльза Силберг энэ тухай ярьсан байдаг. Хожмоо К.Тениссоны архив болон бичиг баримтын зарим хэсэг мөн л Рангунд байжээ. К.Тениссоны бичиг баримт, өгүүлэл зэрэг архив 70-аад онд Рангунд байсаар байсан нь тодорхой боловч одоо нэгэнт олдохоо больжээ. Тэр үед Эстониос очсон зарим хүн Люстигтэй Рангун дахь сүм хийдэд нь уулзсан ба Люстиг тэдэнд К.Тениссонтой холбоотой хуучин гэрэл зураг ба сонин сэтгүүлийн хайчилбаруудыг үзүүлсэн байдаг ба тэнд чемодан дүүрэн бичиг баримт байсан гэдэг.

Тэдгээр бичиг баримт одоо хаана байгаа бол гэсэн асуулт гарч ирнэ. Энэ талаар нэгэн домог байх нь Тарту-гийн Хальдре хэмээх хүн эдгээр бичиг баримтын заримыг авч явсан ба Геннадий Геродник-т өгсөнд Геннадий Геродник нь эрх мэдэлтнүүдийн тушаасны дагуу дайрч довтолсон шинжтэй материал нийтлүүлсэн аж. Тит Прули Бирм орох үедээ Люстигийн бичиг баримт болох өдрийн тэмдэглэл, К.Тениссоны намтар болон төрөл бүрийн албан байгууллагад хандсан өргөдөл хүсэлт зэргийг өөрийн болгоод авсан ба ихэнхийг нь Нью-Йорк дахь Гадаад Эстониин консулд шилжүүлжээ.

Багш, шавь хоёр ямар өөр байсан нь гайхаад баршгүй. К.Тениссон нь бүхий л илэрхийлэл хийгээд хийж бүтээсэн зүйлдээ махасидха (дүвчин буюу шид бүтээлтэн- О.Ч.) маягийн үйл ажиллагаа явуулж байв. Карл Тениссон нь хөл нүцгэнээр Якут, Камчаткад хүртэл аялдаг байсан ба 50 гарсан насандаа гүйлтийн марафонд оролцож байсан төдийгүй хүмүүн төрөлхтөнд зуу, зуун жил наслахад нь туслах учиртай дорнын

гайхамшигт дасгалуудыг үзүүлбэр болгодог байв. Хийсэн бүтээсэн юундаа ч тэрээр авъяаслаг, уран ухаантай нэгэн болж харагдах ажгуу.

К.Тениссоныг Махасидха (шид бүтээлтэн)-ийн хувьд нь авч үзэх ёстой. Учир нь тэрээр үүнийг хурц содон үйлдэл хийгээд амьдралын бүхий л хэвшлээрээ нотолсон. Тэрээр олон ном зохиол бичиж нийтлүүлсэн ба тэдгээртээ буддын шашныг өөрийн ойлгоц, тайлбараар таниулахыг хичээдэг байлаа. К.Тениссоны хэлсэн бүхнийг ойлгохын тулд буддын шашин хийгээд К.Тениссон ба түүний амьдарч байсан цаг үеийн талаар ойлголттой байх хэрэгтэй.

1915 онд К.Тениссон Пржемислийн (Przemysli) хэрэмийг бүслэн эзлэхэд буддын шашинтан санваартны хувьд оролцжээ. Тэрээр Георгийн загалмайгаар шагнагдав. 1915 оны 3-р сард К.Тениссон армийг орхив.

1915 оны 8-р сарын 10-нд Санкт-Петербург дэх Цагийн хүрдний (Kalachakra) сүм албан ёсоор нээгдэж, ёслол төгөлдөр нээлтийн үйл ажиллагаа болов. Энэхүү нээлтийн үйл ажиллагаа болсны дараагаар Карл Тениссон Буриад руу, тэндээсээ Монгол руу яаран одож, хоёр жил болж байж буцаж ирсэн байна.

1917 оны зун Агваан Доржиев номын нөхөр Вахиндра-д сүмийг сахин хамгаалах үүрэг ноогдуулж, Петроградыг орхин Буриад руу явсан байна. Доржиев нь бүх Буриадын лам нар Орос ба Ази дахь буддын шашны ирээдүйг ярилцахаар цуглаад байсан Тамчинскийн дацан руу явав. Оросын цагаан хааныг авч хаяад байсан учраас буриадууд болон монголчууд ирээдүйдээ санаа зовж тэдний дотор тусгаар тогтносон нэгдсэн төр улс байгуулна гэж найдаж байсан хүн олон байлаа. Доржиев нь Монголыг нэгтгэхээс гадна Санкт-Петербург дэх Цагийн хүрдний (Kalachakra) дацанг буриад, монгол ба халимаг буддын шашинтны өмч хэмээн зарлан тунхаглах үзэл санаа бүхий хөтөлбөртэй байв. Монголыг нэгтгэх нь үүнээс хэдэн жилийн өмнө Эрдэнэзуу хийдэд Жа лам ба Карл Тениссоны оролцоотой болсон уулзалтын гол сэдэв байсан юм.

1917 оны зун Түр засгийн газар нь Унгерн фон Штернбергийг Трансбайкали болон Монгол руу явуулав. Агваан Доржиев Санкт-Петербургийг орхиж хоёр долоо хоногийн дараа барон Унгерн мөн ингэв. Зөвлөлтийн түүхчид хожмоо тэд бүгд өөрийн хувийн зорилгын төлөө тэмцэж байсан мэт буддын шашинтнуудад итгүүлэхийг хичээдэг байлаа. Дайсан тусгаарлагдмал, ганцаар байсан мэт харуулах нь хэзээ ямагт ашигтай байж ирсэн билээ. Тэд Зөвлөлтийн эсрэг хамтдаа үйл ажиллагаа явуулж тэмцэж байсныг нь харуулах явдал үзэл суртлын хувьд аюултай байсан биз.

Санкт-Петербургийн дацангийн хувьд сүмийг дэлбэлнэ хэмээн заналхийлсэн утга бүхий олон захидал хүлээн авч байсан ба тэнд амьдрагч олон лам хувраг хэцүү үетэйтэйгээ золгож, хавар гэхэд нийслэлийг орхихоор төлөвлөж эхэлсэн байна.

1918 онд Унгерн фон Штернберг генерал-майорын цол хүртжээ. Тэр жилдээ Цусан барон нь даян дэлхий дээрх шашин төрийг хослон барьсан анхны эзэнт гүрнийг тогтоохын тулд Трансбайкаlid өөрийн цэрэг армийн хамт тэмцжээ. Түүний хамт түүний анд халимаг Дамбийжанцан лам байх нь олонтаа байлаа. Тэр хоёр хоёулаа Чингис хааны эзэнт гүрнийг буддын шашны хэлбэрээр тогтоохыг хүсэж байв.

Энэ хүсэл эрмэлзлийг нь Агваан Доржиев, Жа лам ба Карл Тениссон хүртэл хуваалцаж байжээ. Тэрээр ном зохиолдоо Гималай хүртэл үргэлжлэх учиртай Пан-Балтоонийн буддын шашинт улсын тухай ихээхэн бичдэг байв. К.Тениссоны бичиж байсан зүйлийг Унгерн, Доржиев, Жа лам нарын үзэл баримтлалтай харьцуулаад үзэхэд тэд шашин, төрийг хослон барьсан буддын шашинт улсын тухай адил мөрөөдөлтөй байсан нь тодорхой байдаг.

1920 Богд гэгээн Унгернд чин ван цол ба ханы зэрэг хүртээв. Уг нь ханы зэргийг гагцхүү Чингис хааны удмын хүмүүст олгодог байж. Тиймээс хамаг монголчууд хүртэл ийм хүндэтгэлийг хүртэж чаддаггүй байв. Харин Австрид төрж, Эстонид өсч, Санкт-Петербургд суралцаж байсан барон Унгерн фон Штернберг болохоор герман хүн хэдий ч Чингис хааны омгийн хүндэт зочин болсон юм.

1920 онд Доржиев Вахиндра хэмээгдэгч Карлис Тениссоныг Санкт-Петербургийн дацангийн тэргүүнээр томилж өөрөө болохоор Дорно Дахины Улс Үндэстний Их Хурал (Конгресс) болж байсан Баку руу явав. Тэр их хурлаар халимаг, буриад, монголчууд тусгаар тогтнох (autonomy) тухай шийдвэр гаргажээ. 1920 оны 2-р сард Унгерн Өргөөг чөлөөлөв. 1921 оны 5-р сарын 21-нд Унгерн өөрийн армид Монголоос гарч явах тушаал буулгав. Трансбайкалид дайсных нь хүч тоогоор давуу байсан боловч тэмцсээр л байлаа. Эцэст нь түүнээс урвагчид түүнийг коммунистуудад барьж өгсөн ба 9-р сарын 15-нд таван цаг үргэлжилсэн шүүх хурлын дараа Роман Унгерн фон Штернберг цаазаар авахуулсан байна.

1922 онд Эстонийн Элчин сайдын яам Карл Тениссонд виз өгөх Эстонида нэвтрэн орох зөвшөөрөл олгохоос татгалзав.

К.Тениссоны хувьд бодьсадвагийн үйлийн үр нь түүнийг ямар ч улс төрийн хараа, дипломат зангүй болгож орхисон нь анзаарагдаж байгааг дурдах хэрэгтэй. Тэрээр Эстонийн Элчин сайдын яаманд Эстони руу эстоничуудыг буддын шашинд оруулахын тулд очих зорилготой байгаа хэмээн мэдэгдсэн нь алдаа байлаа. Элчин сайдын яам түүний Санкт-Петербургийн дацан дахь үйл ажиллагааны талаар мэдээлэлтэй байсан ба Эстони руу аялах бичиг баримт олгохоос татгалзав. Учир нь Эстони нь лютеран шашинтай байсан ба Эстонида буддын шашин буюу буддын шашинтан байх нь хэнд ч хэрэггүй байлаа.

Тэр бол шашны талаарх албан ёсны байр суурь байв. Шинэхэн тогтсон Эстонийн төр улс гагцхүү христос шашныг хүлээн зөвшөөрч байсан нь төр засгийнханы хүрээнд христос шашин ямар их нөлөөтэй байсныг харуулна.

К.Тениссон Латвийн Элчин сайдын яаманд хүрэлцэн очиход латвичууд түүнд бичиг баримт хийгээд иргэншил олгосон нь улс төрийн алхам төдий зүйл байж болох талтай. Тийнхүү Карл Тениссон Латвийн иргэн ба буддын шашны санваартан Карлис Тениссонс болж, тэр хувьдаа Азийн түүхэнд ул мөрөө үлдээсэн билээ.

1923 онд Тениссон Доржиевоос Санкт-Петербургэд байх нь аюултай байж болох учир хотыг орхиж яв гэсэн захидал хүлээн авсныхаа дараа Санкт-Петербургийн дацанг орхин явав. 1923 онд Агваан Доржиев судлаач Козловын экспедицийн хамт арван залуу хуврагийг Төвд рүү суралцуулахаар явуулав. Коммунистууд Улаанбаатарын ойролцоо гурвыг нь алсан боловч бусад нь Төвдөд хүрэлцэн очив. Тэдгээр “долоон зоригт хувраг” сайн боловсрол олж тухайн үедээ нэрд гарсан лам болсон боловч нутагтаа дахин хэзээ ч очиж чадаагүй юм.

1923 онд Вахиндра Оросоос Тарту ирсэн хэдий ч энэ удаад Латвийн иргэншилтэй байв. 1924 онд Карлис Тартугаас Рига орж тэнд Латвийн буддын шашинтны анхны хурал номын үйл ажиллагааг зохион байгуулав. 1924 онд Эстонийн буддын шашинтны хурал номын газрыг Карлис зохион байгуулсан боловч засаг захиргааны зүгээс түүнийг нь бүртгэж авахаас татгалзав. 1926 онд Тениссон “Калев” хэмээх спортын байгууллагаас зохион байгуулсан холын зайны гүйлтэнд оролцож гуравдугаар байр эзлэв. Тэр зайг тэрээр 3 цаг, 31 минут, 26 секунд гүйж барсан нь түүний насны хүний хувьд өндөр үзүүлэлт байлаа. 1927 онд Люстиг Нарвын гимназийг төгсч, Нарвын сонинд түүний анхны найраглал нийтлэгдэв. 1927 онд Тениссон Латвийн ерөнхийлөгч Густавс Земгалстай биечлэн уулзав.

1928 онд Вахиндра “Ирээдүйн аугаа их хүч Пан-Балтоони” хэмээх номоо хэвлүүлэв. 1930 онд Карлис “Миний бие ба миний шавь нарын итгэл үнэмшил” (Эдуард Бергманы Тарту дахь хэвлэлийн газар) номоо хэвлүүлэв. 1930 оны зун Нарва хотод лекц уншиж байхдаа Тениссон анх Фридрих Волдемар Люстигтай учирсан бөгөөд тэр үеэс Люстиг түүний шавь ба насан туршийн хамтран зүтгэгч болов. 1930 оны 11-р сарын 27-нд Люстиг буддын шашны хувраг болов.

1931 онд Тениссонс, Люстиг хоёр Европ, Азиар дамжсан аяллаа эхэлж Төвдөд очно гэж найдаж байв. Дэлхийн хоёрдугаар дайны үед тэр хоёр Тайландын хийдүүдэд

саатав. 1933 оны 11-р сард XIII Далай лам нас барсан ба тэр цагаас хойш Зөвлөлт Орос ба Монголын буддын шашны олон сүм дуганы хаалга хэдэн арван жилийн турш хаалттай байх болов. 1935 онд Зөвлөлт Орос, Монгол, Халимаг, Тува болон Буриад даяар тэр хүртэл амьд байсан буддын шашинтнууд гадуурхагдан хоригдов. Довтолгоонд хамгийн түрүүн өртсөн нь Санкт-Петербургийн дацан байв. 1935-1936 онд К.Тениссон, Люстиг хоёр Хятадад жил хагас болов.

1937 оны намрын нэгэн шөнө Ленинградын чекистүүд Доржиевийн байгуулсан сүмийг эзлэн авч тэнд байсан бүх хүнийг лам хувраг, зочин гийчин эсэхийг үл харгалзан баривчлав. Тэднийг бүгдийг нь Чека руу авч явсан ба “тройка” хувь заяагийг нь шийдэв. Бүгдийг нь хороосны дотор нэрт Монгол судлаач Барадин байлаа. 1937 оны 11-р сарын 13-нд 85 настай Агваан Лувсан Доржиев Буриадад чекистүүдэд баривчлагдан 1938 оны 1-р сарын 29-нд Улаан-Үдийн шоронд насан эцэс болов. Түүний үхэл хувьсгалт нийслэлд оршин байсан буддын шашны сүмийн хувь заяаг шийдэх бололцоо олголоо.

1941 онд К.Тениссон, Люстиг хоёр нутгийн сонингуудад Тайландын засгийн газрыг Японы талыг баримталж байна, Сиамыг Тайланд хэмээн нэрлэж тэдний үзэж байсанчлан буддын шашны соёлын өвөөс ухарсныг ил тод шүүмжлэв. 1949 онд Тайландын засгийн газар Эстонийн хуврагуудыг улс орноосоо зайлуулж, Бирмийн хил рүү явуулав. 1956 онд Вахиндра, Люстиг хоёр Непалын Катманду-д болсон буддын шашинтны олон улсын IV хуралд оролцож, Буриадаас анх удаагаа гадаадад яваа лам нартай холбоо тогтоов.

Бирмд Люстиг Рангуны хийдийн номын санч болов. Тэрээр Бирмийн яруу найргийг англи хэлэнд орчуулснаараа алдаршив. Багш, шавь хоёр хоёулаа их хөлгөнд хамаарах боловч Рангуны бага хөлгөний уламжлалд хамаарах лам хуврагуудын дотор амьдралынхаа сүүлчийн өдрүүдийг өнгөрүүлсэн юм.

1962 оны 5-р сарын 9-нд К.Тениссон бага хөлгөн дэх бодьсатва хэмээн зарлагдсан нь буддын шашны түүхэн дэх ховорхон тохиолдол болсон юм. Тийнхүү эстоничууд бусад олон үндэстэнд төдийлөн байгаад байдаггүй өөрийн бодьсатватай болоодохсон билээ.

Насан эцэс болтлоо Барууны ертөнцийн хувьд тэд Балтийн буддын шашинтнууд байлаа. Эстони, Латви, Литв гурав ЗХУ-ын түрэмгийлэлд өртсөн тул тэд нутаг нэгтэнтэйгээ харьцах боломжгүй байлаа. Шашны суртал нэвтрүүлэг хориотой байсан учраас Эстонид буддын шашинтан ч байхаа больсон байлаа. 1989 оны 4-р сарын 4-нд Люстиг Рангунд нас барав.

1989 оны 6-р сарын 25-нд Ленинградад Буддын шашинтны шинэ нийгэмлэг бүртгэгдэж, Ленинградын сүм анх гүйцэтгэж байсан үүргээ гүйцэтгэх болов. Цагийн мушгианы нэгэн эргүүлэг замхран одоо бидний эргэн тойрны ертөнц Агваан Доржиев, Роман Унгерн фон Штернберг, Жа лам, Карл Тениссон нарын амьд ахуй цагаас ихээхэн өөрчлөгджээ. Хийсэн төлөвлөгөөг маань Цагийн Хүрд өөрийн аясаар өөрчлөх нь хүмүүн бидний амьдралд бишгүй тохиолдох бөгөөд хүмүүн бид төгс бус учраас тухайн цагт болж буй бүхнийг бүрэн ухаарах яахин чадах билээ.

Эх сурвалж

1.Велло Вьяртнау .“Эстонийн буддын шашны эцэг Карл Тениссон” \“The Buddhist Tradition in Estonia. Estonian Nyingma. 2012 товхимлын хэсэг.\ Өмнө нь “Буддын шашны соёл: түүх, эх сурвалж, хэл шинжлэл, урлаг” сэдэвт Агваан Доржиевын өдрүүдийг тэмдэглэх 2-р бага хуралд илтгэл болон тавигдсан ба Санкт-Петербургийн Дорно дахины судлалын хэвлэлийн газраас 2006 онд эрхлэн гаргасан материалд нийтлэгдсэн байна.

Энд Велло Вьяртнаугийн илтгэлийн хэсэг (эхэн, сүүлийг нь энэ удаа оруулсангүй болно) нийтлэгдэж буй болно.

Bibliography

1.Vello Vaartnou. “The Father of Estonian -Karl Buddhism Tenisson”. A part of the brochure, edited by Estonian Nyingma in 2012 “The Buddhist Tradition in Estonia. Estonian Nyingma”. Before it was published in the Materials of the 2nd Agvan Dorjiev Days Conference “Buddhist Culture: History, Source, Linguistics and Art”, “issued by St. Petersburg Centre for Oriental Studies Publishers in 2006.